

Nergis-i Şehla

Mustafa CANSIZ

“Konma bülbül konma nergis dalına.” diye uyarıyor bir türküde ozan bülbülü. Nergis dalı narin olur, bülbülü kaldıramaz. Ama ne kadar uyarılsa da konacaktır bülbül. Konmasa olmaz, türküsünü söyleyemez. Ortalık soğuk, çiçeklerin açımına uygun olmasa da Akdeniz’in, Ege’nin kuytularında nergislerin saltanatı başladı. Çeşidi çok. Kışa doğru açanlara güz nergisleri denir. Kırlarda, bahçelerde, mezarlıklarda, dere kıyılarında, doğal olarak kendiliğinden yetişir. İnsan eliyle süs bitkisi olarak yetiştirilenler de var. Ama bizim sözünü edeceğimiz avare nergis... Yani doğal olanı, kırlarda kendiliğinden yetişeni... Boynu uzun, taç yaprakları beyaz, ortası sarı... Tek çiçek açanı, sapında üç beş çiçeği bir arada olanı ve katmerlisi var. Bazı yörelerde zerrin veya zerrin kadeh denir... Aralık ayında açtı. Eski yılı uğurladı. Eski yılı uğurlamakla kalmadı yeni yılı da karşıladı. Akdeniz’in, Ege’nin kıyı kesimlerinde ocak ayında da boy gösterir avare nergis. Buralarda nergislere rastlayanlar, güzel kokudan etkilenip mest olur. Başka yerleri de güzelleştirir nergisler muhakkak ama bu mevsimde en çok buralarda görülür. Kış mevsiminin sultanı... Başka çiçeklerin olmadığı zamanda açtığından olacak tek ve rakipsiz. Diğerleri henüz ortalıkta yoklar. Varsa da üç beş kır çiçeği, onun kadar olamaz, pek göze çarpmaz. Onunla boy ölçüşmeyi bırak, hiçbir çiçek bu mevsimde yanına bile yaklaşamaz. Görüntüsü, rengi, kokusu, şekli şemai müstesna... Albenisi yüksek... Bu özelliklerinden dolayı olacak şiirde, türküde, resimde ve diğer sanatlarda daima yer bulur kendine. Şiirde sevgilinin gözü ona benzetilir. Biçimi de zaten göz gibi. Türküde sevgilinin saçı sümbül, yüzü gül, dili bülbül ise gözü de nergisdir.

Nergis sembolü zengin bir anlatım olanağı verdiği için onu şiirine katmak için âdeta birbirleriyle yarışır şairler. İlk örneğimiz 14. yüzyılda yaşamış Kırşehirli Âşık Paşa’dan:

*“Nergis dahi içmişti onun aşk şarâbın
Aylmadı ondan beridir gör nice mahmûr.”*

Âşık Paşa, nergisteki mahmurluk için “aşk şarabı içmiş de ondan” diyor. İkinci örneğimiz Avnî’den:

“Çeşm-i şehlânı görelden bâğda ey serv-i nâz
Başı titrer nergisin kim oldu bîmârın senin.”

Nergis, senin büyüleyici bakışını görelî hasta oldu, kırdı başı titremektedir, diyor Avnî. Üçüncü örneğimiz 16. yüzyıldan, Hindistan Türk İmparatoru Babür Şah’ın oğlu Kâmrân Mirzâ’dan. Şair dizelerinde sevgilinin al yanağını laleye, mahmur gözünü nergise benzetiyor:

“Lâle-i hamrâ denilen yüzü imiş yâr yâr
Nergis-i şehlâ denilen gözü imiş yâr yâr.”

Bir örnek de 18. yüzyılda yaşamış Aydınli halk ozanı Âşık Ömer’den:

“Ey bâde eğer yârim içerse seni bensiz
Ver neşe fakat nergis-i mestâna dokunma.”

Nakış nakış işlenmiş şiirlere nergis. Dedik ya onu şiirine katmak için yarıyor şairler. Devran Baba bunlar arasında:

“Savurdum ömrümü kırdım yabayı
Ateş attım yaktım yıktım yuvayı
Derbeder eyledin Devran Baba’yı
Nergis gözlüm senden ayrı düşeli.”

Örneklerde görüldüğü gibi nergis, şiirde sevgilinin gözleriyle birlikte anılıyor hep. İnce bir sap üzerinde boynu eğri durduğundan olacak, onda sürekli bir uykusuzluk hâli sezilir. Uykusuz ve mest olduğu için bazı sabahlar gözlerini zor açar. Uyanabilmesi için çiy taneleri ve seher yeli ona yardım eder. Bu müstesna çiçeğe mest ve mahmur gibi sıfatların verilmesinin bir nedeni daha var, daha doğrusu gerçek bir nedeni var: Yapısında uyuşturan bir madde taşır. Bu gerçek, ilk çağlardan bu yana bilinir... Bazı türküler de var nergisten söz eden. İşte bunlardan biri:

“Türkmen kızı Türkmen kızı
İnek sağar Türkmen kızı
Sen allar giy ben kırmızı
Çıkalım dağların başına
Sen gül topla ben nergisi.”

Böyle diyorsa da türkü siz gene de koparmayın nergisleri, yerinde kalsın, salınsın dursun öylece, göz zevkimizi okşasın bir süre, koku saçsın hissedene, güzellik sunsun fark edene...

Sıfatlarından biri “nergis-i fettan”, diğeri “nergis-i şehlâ”. Nergis-i fettan, bir bakışıyla âşığın gönlünü allak bullak eder. Âşık bu göze bakınca kendinden geçer. Ne dediğini, ne ettiğini bilemez olur. Fuzuli’nin anlatımıyla; hekimler, fettan nergisin bakışıyla hasta olanların derdine çare bulamayacaklarını bilir, bu nedenle onlarla ilgilenmezler, bakmaya bile gerek görmezler:

*“El çekip kat-ı nazar kılmış ilâcından tabîp
Bildi gûyâ kim harâb-ı nerkis-i fettânınam.”*

Nergis-i şehlâ, etkileyici ve süzgün bakar. Eline altından kadeh, güneşe dönüp baharı bekler. Hep güneşi takip ettiği için nergise bu sıfat verilir. Bu örneğimiz Şeyhülislam Yahya’dan:

*“Zaman gelir yine zerrin kadeh alır eline
Çemende nergis-i şehlâ hemen bahâra bakar.”*

Şeyh Galip, sevgilinin yola gelmemesini, onun nergis gözlerine bağlar. Uyuyor, mest olmuş, kendinde değil, ne yapsın demeye getirir. Benim sözlerimin eşi menendi yok, emsali görülmemiş, fakat sevgili duymuyor, duysa etkile-nirdi diyerek kendine pay çıkarır:

*“Hatâ o nergis-i şehlâdadır sözümde değil
Eğerçi her sühanım bî-bedel beğendiremem.”*

Şairler çiçeklerin diliyle anlatmışlar meramlarını. Nergisin şiire, türküye yansması böyle... Çiçekçilerin dilinde de “nergis, yüreğimi deldiniz” demekmiş. Mitolojide de yeri var. Adı Narcissus’tan geliyor. Özetle hikâyesi şöyle:

Narcissus Olimpos’ta yaşayan, yakışıklı, güzel bir delikanlı. Kızların gönlünü yakar fakat onlara yüz vermez. Çok güzelin ahını alır. Annesi ona kendi güzelliğine bakmazsa, çok yaşayacağını salık vermiştir. Ama Narcissus bir gün su kenarında birden kendi aksini görür ve kendine hayran kalır. Yüzüne baktıkça bakası gelir. Sudaki aksine biraz daha yakından bakmak için eğileyim derken suya düşer, boğulur. Gel zaman git zaman, delikanlının suya düştüğü yerde, boyu uzun, boynu bükük, yere bakan bir çiçek çıkar. Adına bu delikanlıdan esinlenilerek “narcissus” derler... Nergis bu... Efsane orda kalmaz. Psikiyatride bir hastalığın adı olur. Kişinin kendine hayranlık duyup bunu aşırıya vardırmasına “narsisizm” denir. Kendine aşırı değer verenlere de “narsisist.”

Hafif yan bakan, kış günlerinin uykulu sultanı nergis üzerine çok söz söylenmiş, daha da söylenecek. Yüreklere titreten hassas bir konu... Bizim örneklerimiz bunlar... Yazımızı bir türkü sözüyle bitirelim: “Açıl mor menekşem bahar eriştî/Lale sümbül nergis reyhan yetiştî...”